

Bartnicka, Kalina

"Histoire de l'éducation". Nr 1 (1978) ; nr 2-3 (1979) : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 23, 246-251

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Basne. Przedmiotem głównych zainteresowań pedagogicznych staje się postać Jana Amosa Komeńskiego i jego dzieła, a zwłaszcza *Wielka dydaktyka*, która staje się podstawowym podręcznikiem w wychowaniu młodego Słowaka.

J. Mátej wskazał jeszcze na jedną formę kształtowania świadomości narodowej, tj. na czasopisma i prasę, pisane w języku słowackim: „Slovenskje Narodnje Novini”, „Orol Tatranski”, „Zora”, „Narodna Škola”, „Dom a Škola”, „Priatel Školy a Literatry” i inne. Godne podkreślenia jest to, że nauczyciele ci, nawet wtedy kiedy opuścili ojczyznę, kiedy znaleźli się na emigracji w Ameryce, kontynuowali wydawanie czasopism w języku słowackim, np. „Slovenski Dennik” czy humorystyczne „Ravaška”.

Spośród zasłużonych dla sprawy narodowej Słowaków z okresu XX w., ujętych opracowaniem J. Máteja, wybijają się postacie profesorów wyższych uczelni oraz nauczycieli-komunistów. Do grupy pierwszej należałoby zaliczyć profesorów: dr. Jana Kvačalę (1862—1931), dr. Juraja Hroncę (1881—1959), dr. Vladislava Ružičkę (1894—1973) oraz dr. Viliama Gaňo (1893—1966), reprezentanta pedagogiki specjalnej z zakresu defektologii. J. Kvačala to pierwszy biograf Jana Amosa Komeńskiego, autor pracy *Johann Amos Comenius, sein Leben und seine Schriften, Komenský, jeho osobnost i jeho sustava vedy pedagogickej*, redaktor czasopisma „Archiv pro Badáni o Životé a Spisech J. A. Komenského”. Juraj Hronec to profesor matematyki na Uniwersytecie Karola w Pradze, a następnie profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Brnie, później w analogicznej w Bratysławie i w Uniwer-

sytecie J. A. Komeńskiego w Bratysławie, autor pracy o wychowaniu i kształceniu osobowości *Učiteľova osobnost*. V. Ružička to już wychowanek i doktorant Uniwersytetu J. A. Komeńskiego w Bratysławie, tłumacz szeregu prac z języka łacińskiego na słowacki, autor bibliografii, książek i czasopism literatury pedagogicznej na Słowacji od lat najdawniejszych do 1955 r.

Do zasłużonych dla Słowacji nauczycieli-komunistów J. Mátej zaliczył: Arpáda Felcana, Petera Jilemnického, Fraňo Krála, Ladislava Novomeskiego, dr. Alžbete Gwerkovą-Göllnerową, Rudolfa Súlovskiego, Vojtecha Masaryka i in., którzy bądź to zginęli w ciężkich latach okupacji, bądź przeżyli w partyzantce czy słowackim powstaniu i po wyzwoleniu podjęli pracę wychowawczą w szkole.

Portrety J. Máteja poprzez encyklopedyczne ujęcie sylwetek nauczycieli od XVII w. po dziś mają na celu ukazanie zasłużonych bojowników dla sprawy słowackiej, dla rozwoju świadomości narodowej i politycznej społeczności słowackiej. Myśl ta przewija się również w Epilogu, w którym Autor zwraca się do młodzieży słowackiej, zachęcając ją do zapoznania się z życiem słowackich pedagogów i „vlasteneckých učitelov”, dzięki któremu wzrośnie powołanie do zawodu nauczycielskiego. Wezwanie swe do tej młodzieży kończy Autor zapewnieniem, że „naša socialistická spoločnosť je takou — se nemusí báť o svoju budúcnosť”.

Kilkadziesiąt ilustracji ściśle związanych z tematem uzupełnia problematykę poruszoną w omawianym opracowaniu.

Kazimierz Kubik

„HISTOIRE DE L'ÉDUCATION” [Paryż], nr 1 — décembre 1978; nr 2—3 — avril 1979, ss. 64, 112, Institut National de Recherche Pédagogique.

W historiografii światowej daje się zauważyć ostatnimi czasy zwiększenie zainteresowań zagadnieniami historii wychowania. Odczuwa się też potrzebę konfrontacji poglądów co do samego

przedmiotu i metod badawczych tej dyscypliny. Wśród badaczy wyraźne są dążenia do rozszerzania i pogłębiania kontaktów i współpracy. W tej sytuacji warto zaprezentować czytelnikowi pol-

skiemu powstałe niedawno nowe czasopismo francuskie wydawane w Paryżu jako kwartalnik przez Instytut Narodowy Badań Pedagogicznych (INRP), a właściwie przez jego Wydział Historii Wychowania (Service d'Histoire de l'Education — SHE). Jest to „Histoire de L'éducation”. Dotychczas (lipiec 1979) ukazały się dwa zeszyty tego czasopisma: nr 1 w grudniu 1978 r. i nr 2—3 w kwietniu 1979 r.

Historia i profil tego wydawnictwa ściśle wiążą się z historią utworzenia redagującego je Wydziału Historii Wychowania (SHE). Okoliczności i cele wyjaśniają — oprócz krótkiego Avertissement w nr. 1 — szkice informacyjne Guy Laplata *Le service d'histoire de l'éducation, historique et mission*, Pierre'a Casparada *Les activités du Service d'histoire de l'éducation* i Paule'a Rene-Bazina *La Mission des archives nationales auprès des Ministères de l'Education et des Universités*. Wiąże się też z tym ściśle omówienie przez P. Casparada w drugim zeszycie czasopisma (nr 2—3) wyników ankiety rozesłanej do badaczy zajmujących się problemami historii wychowania, kształcenia i pedagogiki.

„Histoire de L'éducation” ma być czasopismem ułatwiającym wszystkim zainteresowanym badaczom kontakty i przepływ informacji na temat kierunków badań, bibliografii, źródeł. Służyć ma zarówno zespołom i instytucjom prowadzącym badania, jak też indywidualnym badaczom, dla których ma stanowić pewien moment integrujący. Wypływa to z zadań redagującego czasopismo SHE oraz z najpilniejszych potrzeb środowiska historyków wychowania, które zostały ujawnione dzięki rozesłanym wśród nich ankietom.

Zainteresowanie problemami środowiska historyków oświaty, dążenie do usystematyzowania, a nawet inspirowania inicjatyw badawczych, próby integracji i ułatwiania prac wyszło z otoczenia ministra oświaty we Francji Oliviera Guicharda. Jak pisze we wspomnianym szkicu G. Caplat, 6 lipca 1970 r. minister powołał Maurice'a Bayena, rek-

tora, na stanowisko wysokiego urzędnika do spraw historii wychowania, zlecając mu opracowanie — w porozumieniu z dyrekcją archiwów francuskich — metod wyszukiwania i konserwacji materiałów źródłowych potrzebnych do badań nad historią wychowania, zorganizowanie przy uniwersytetach placówki, która by inicjowała i ożywiała badania w zakresie historii wychowania, oraz zapewnienie kontaktów w tych sprawach między władzami archiwów a ministrem. W lipcu 1972 r. powołana została Stała Komisja Historii Wychowania, pomysłana jako organ doradczy przy ministrze oświaty, z zadaniem ułatwiania badań, rozwoju i publikacji. Jednocześnie kierowana przez Bayena placówka, którą w 1973 r. objął Camille Duquenne i prowadził aż do śmierci, tj. do 1975 r., a następnie po nim Guy Caplat aż do chwili obecnej, rozpoczęła działalność zmierzającą do scentralizowania w Paryżu informacji archiwalnej i bibliograficznej w zakresie historii wychowania, podejmując zarówno prace badawcze, jak i wydawnicze. „Revue Française de Pédagogie” w porozumieniu z wysokim urzędnikiem opublikowało specjalny numer poświęcony historii wychowania (nr 27, avril-mai-juin 1974). Rozpoczęto też działalność w kierunku poznania i zewidencjonowania badaczy zajmujących się problematyką historyczno-oświatową, rozsyłając w 1972 r. odpowiednie ankiety do prezydentów uniwersytetów francuskich. Powołana przy Ministerstwie Oświaty Komisja opracowała zasady i metody działania placówki centralizującej badania nad historią wychowania. Ustalono, że jej zadaniem ma być nie tyle wszczynanie nowych tematów, co ożywianie i koordynacja badań już prowadzonych, stopniowe ich uzgadnianie i podporządkowywanie Centrum Narodowemu Badań Naukowych (Centre Nationale de la Recherche Scientifique — CNRS). Ustalono też, że w zakres badań wchodzić będą tylko terytoria należące do Francji, ale za to pojęcie „wychowanie” rozumiane będzie bardzo szeroko, włączając wychowanie rodzinne, kształcenie zawodowe etc. Ja-

ko najpilniejsze zadania postawiono inwentaryzację źródeł i ułatwienie oraz scentralizowanie informacji o nich. Jako tematy badawcze priorytety uzyskały: historia uniwersytetów średniowiecznych, historia instytucji i zakładów szkolnych oraz uniwersytetów w okresie przedrewolucyjnym. Dla wieków XIX i XX, oprócz inwentaryzacji materiałów źródłowych, bardzo trudno dostępnych przez brak informacji o nich i duże rozproszenie, postanowiono powołać zespoły badające problematykę niewystarczająco obsadzoną przez badaczy, jak np. historia uniwersytetów (ich ewolucja), historia kształcenia technicznego etc. Placówka centralizująca badania nad historią wychowania miała też prowadzić na bieżąco bilans studiów i poszukiwać w tej dziedzinie oraz ewidencje badaczy.

Po śmierci C. Duquenne'a minister w 1975 r. polecił G. Caplatowi przekształcenie placówki kierowanej przez wysokiego urzędnika w Misję Historii Wychowania, którą w październiku 1976 r. włączono w skład utworzonego po różnych reorganizacjach Instytutu Narodowego Badań Pedagogicznych. Misję z kolei przekształcono w Wydział Historii Wychowania, który faktycznie (materiałnie i lokalowo) połączył się z wyżej wymienionym Instytutem w styczniu 1978 r. Jest teraz ten Wydział jedną z placówek Departamentu Badań Historycznych, Porównawczych i Dokumentacji Instytutu.

Mimo przekształceń placówka ta (Misja — Wydział Historii Wychowania) pracuje nieprzerwanie i z bardzo zachęcającymi wynikami od 1971 r. Prowadzi działalność w dwóch kierunkach: pomocy badaczom przez ułatwianie im prac warsztatowych (opracowywanie katalogów, przewodników i wydawnictw źródłowych) oraz centralizuje i udostępnia informacje (bank danych) na temat źródeł, publikacji i prowadzonych aktualnie badań. Jedną z form jest właśnie publikacja czasopisma „Histoire de L'éducation”.

Szefem SHE (a zarazem sekretarzem redakcji czasopisma) jest Pierre Cas-

pard. Pracuje się tam teraz nad zbiorem przepisów prawnych dotyczących wychowania i kształcenia: opracowano już przepisy dotyczące sportu i edukacji fizycznej w szkole, przygotowuje się zbiór przepisów dotyczących centralnej administracji edukacyjnej. Prowadzi się prace nad atlasem socjologicznym i geograficznym szkół francuskich w okresie przedrewolucyjnym oraz atlasem kolegiów szkolnych dla tego okresu, przy tym notki dotyczące każdego kolegium zawierają, oprócz danych źródłowych i bibliograficznych poświęconych mu, informacje o personelu nauczającym i funduszach. W przygotowaniu jest przewodnik czasopism pedagogicznych od końca XVIII w. do 1939 r. oraz repertorium dzieł pedagogicznych od XVIII w. (kontynuacja dzieła Ferdynanda Buissona z 1886 r.). Zbiera się dane socjologiczne o nauczycielach szkół średnich i profesorach w XIX i XX w. (informacje o ich pochodzeniu społecznym i geograficznym, wykształceniu, aktywności pedagogicznej, prowadzonych badaniach i pracach). Wyfiszkowano informacje na temat manuskryptów profesorskich i uczniowskich oraz innych źródeł do historii wychowania i oświaty z serii C archiwów departamentalnych; przebadano i wyfiszkowano dane na ten temat w bibliotekach francuskich — aż po wiek XIX. Teraz zbiera się informacje i fiszkuje okres okupacji. Ukazały się już bądź są w przygotowaniu wydawnictwa bibliograficzne na temat historii uniwersytetów francuskich (S. Guené, A. et J. Picard, M. H. Jullien de Pommerol), szkolnictwa jezuickiego (F. de Dainville), o liceach i kolegiach w czasach II Cesarstwa (P. J. Harrigan, w druku). Będą publikowane — w porozumieniu z dyrekcją bibliotek — wielkie bibliografie retrospektywne i bieżące dotyczące historii wychowania.

Przykładem studiów na temat stanu i kierunku badań nad historią wychowania w określonym okresie, jest opublikowane w 1 numerze „Histoire de L'éducation” przez Dominique Julia studium o badaniach nad szkolnictwem francuskim w wieku Oświecenia (*Les*

recherches sur l'histoire de l'éducation en France au siècle des Lumières), znane zresztą u nas — wygłoszone na konferencji metodologicznej historyków wychowania na temat badań nad oświatą w Polsce w XVIII w., która odbyła się w Mogilanach we wrześniu 1978 r., i opublikowane w „Przeglądzie Historyczno-Oświatowym”. D. Julia zajął się zagadnieniami geografii i socjologii wychowania we Francji przedrewolucyjnej (problemy inwentaryzacji zasobów szkolnych, alfabetyzacji, pochodzenia społecznego i bytu nauczycielstwa i uczniów) oraz stanem badań nad treściami edukacyjnymi w tymże okresie (doktryny pedagogiczne, historia pomocy szkolnych i materiału szkolnego, technik wychowawczych i rozwoju fizycznego).

Zagadnienia pracy — w sensie gromadzenia i udostępniania materiałów archiwalnych w zakresie historii wychowania — Misji archiwów państwowych przy ministerstwach Edukacji i Uniwersytetów omówił P. Rene Bazin. Pracę Ośrodka Studiów i Badań nad wychowaniem i kulturą w Uniwersytecie w Reims zaprezentował Maurice Crubellier, profesor tegoż Uniwersytetu, rozważając problem związków kultury i wychowania w aspekcie historycznym podkreśla on, iż badania nad historią tego problemu (przy tym wychowanie rozumie niezmiernie szeroko, włączając oddziaływanie środowiska na dziecko) pozwalają relacje kultury i wychowania widzieć z pewnego dystansu, który jest bardzo trudny dla pedagogów. Dla M. Crubelliera są to badania niezbędne do prac nad uzdrowieniem i unowocześnieniem przestarzałych i pozostających w konflikcie z tendencjami rozwoju świata współczesnych systemów oświatowych. Z tego właśnie konfliktu wypływa współczesny kryzys szkolny m. in. we Francji.

Wypowiedź M. Crubelliera jest innym zupełnie spojrzeniem na problemy historii wychowania we Francji niż reprezentowane przez Wydział Historii Wychowania niejako oficjalne, zinstytucjonalizowane podejście do tego zagadnienia, w którym punktem centralnym jest

badanie instytucji szkolnych oraz reprezentowanych przez nie i na ich użytek metod i środków pedagogicznych.

Niewątpliwie ambicje Misji, a potem Wydziału Historii Wychowania, aby poznać i pokierować rozwojem badań nad historią wychowania wymagały nawiązania bliskich kontaktów ze środowiskami, w których podejmowano i prowadzono tematy z tej dziedziny. Opracowane zostały dwie wersje ankiety. Szeroką, zawierającą wielostronicowy kwestionariusz, którą w pierwszej połowie 1978 r. w 1100 egzemplarzach rozesłano do władz poszczególnych uniwersytetów, szkół wyższych, osób znanych z zainteresowań historią wychowania i pedagogiki, historyków, pedagogów, socjologów, ekonomistów i prawników. Pytania ankiety dotyczyły wykształcenia, kariery zawodowej, prowadzonych prac, ich zakresu tematycznego i chronologicznego, problemów warsztatowych, dostępu do źródeł i literatury, kontaktów z innymi badaczami, publikacji osiągniętych wyników. Do dyrekcji zaś szkół pedagogicznych, towarzystw naukowych, różnych centrów kształcenia rozesłano 1270 egzemplarzy kwestionariusza skróconego, mniej szczegółowego. W sumie rozesłano około 2500 egzemplarzy ankiety, a uzyskano 232 odpowiedzi. Wyniki ankiety omówił w drugim numerze „Histoire de L'éducation” P. Caspard. Na jej podstawie opracowany został też wykaz osób interesujących się i badających tematy z zakresu historii wychowania i pedagogiki *Annuaire des chercheurs 1979* zamieszczony w tymże numerze, zawierający 237 nazwisk, wraz z adresami badaczy i tematami ich prac.

Omówienie ankiety zostało opatrzone kilkoma tablicami obrazującymi funkcje i stopnie zawodowe i naukowe badaczy, ich rozrzut terytorialny i zależność od ośrodków naukowych, uprawianą dyscyplinę naukową, wiek, okresy historyczne (granice, daty) zainteresowań. Pomijając szczegóły trzeba wynotować, iż większość z 232 respondentów to Francuzi (10 cudzoziemców, głównie studiujących we Francji), niemal poło-

wa (105) już ma wykształcenie wyższe i stopnie naukowe, inni właśnie je zdobywają. Większość tematów to prace na stopień naukowy prowadzone w wyższych uczelniach lub instytutach badawczych. Spory jest udział kadry pedagogicznej szkół średnich (73 osoby). Na 128 odpowiedzi uzyskanych na temat uprawianej przez interesujących się historią wychowania osób dyscypliny naukowej zdecydowaną większość zajęli historycy (65 osób) i przedstawiciele nauk pedagogicznych (20 osób). Poważny jest udział ludzi młodych w wieku 31—40 lat (76 osób), poniżej trzydziestu lat ujawniły się 22 osoby (na 232 odpowiedzi). Największe skupisko badających jest w Paryżu (70 osób). Jeśli zaś chodzi o kierunki i granice chronologiczne tematów — niektórzy z respondentów sygnalizowali więcej niż jeden temat — na 369 zgłoszeń minimalna ilość poświęcona jest antykowi (3), okresowi średniowiecza (9), XVI i XVII w. oraz czasom wyłącznie XX w. (24, 38, 19); wiekiem XVIII interesuje się 63 badacze, wiekiem XIX — 126, XX (w połączeniu z innymi epokami) — 97. Zdecydowanie więc dominują tematy XIX i XX w. Są też tematy ulubione i są spore luki zarówno w okresach historycznych, jak i w całokształcie tematyki historyczno-edukacyjnej. Do tematów, które trzeba podjąć, a nie wzbudzają większego zainteresowania, należy, według omawianego ankiety: historia administracji szkolnej po 1789 r., badanie mechanizmów podejmowania decyzji w sprawach edukacyjnych na wszystkich szczeblach szkolnictwa, badania nad podstawami ekonomicznymi oświaty, badanie sytuacji socjalnej nauczycieli, biografie nauczycieli i profesorów, związki i wpływy pedagogiki i oświaty francuskiej i zagranicznej. W zakresie samego nauczania nierównomiernie rozrzucone jest zainteresowanie badaczy poszczególnymi przedmiotami i dyscyplinami nauczania i kształcenia. Za mało bada się zagadnienie kształcenia nauczycieli. Nie bada się także dostatecznie oświaty pozaszkolnej, historii wychowania przez środowiska domowe, rodzinę etc.

Problemy utrudniające prowadzenie badań naukowych są podobne jak w Polsce: trudności dostępu do najnowszej literatury, zwłaszcza osobom pracującym poza wielkimi ośrodkami uniwersyteckimi, trudności dostępu do źródeł zarówno wynikające z ich rozproszenia, jak i ich niedostatecznego opracowania (niedokładne i trudno dostępne inwentarze i katalogi), nadmierne koszty badań wynikające z konieczności badań poza miejscem zamieszkania badacza, drożyzna technik reprodukcji źródeł (mikrofilm, kopiowanie mechaniczne), wreszcie niewygodne godziny otwarcia bibliotek i archiwów. Narzekają też badacze na brak wyspecjalizowanej biblioteki, specjalnych katalogów i bibliografii, wydzielenia tematycznego historii wychowania w bibliografiach bieżących, wreszcie na wielkie trudności w publikowaniu osiągniętych wyników, zwłaszcza gdy pracuje się poza większym środowiskiem naukowym, w pojedynkę. Z zagadnień metodologicznych na uwagę zasługuje wysunięcie problemu nowych technik badawczych — nowych typów źródeł, takich jak film, fotografia, zapis na taśmie magnetofonowej — które wymagają nieco odmiennych sposobów korzystania i opracowywania przez badaczy.

Opublikowane przez redakcję nowego czasopisma omówienie ankiety i dezyderaty respondentów stanowią z jednej strony świetne tło dla ambicji i zamierzeń Wydziału Historii Wychowania i bezpośrednio, jak się daje zauważyć, wpływają na profil wydawanego przez Wydział pisma, z drugiej jednak strony nie są w pełni adekwatne jako wyraz środowiska historyków wychowania. Przez podciągnięcie do wspólnego mianownika wszystkich, którzy zajmują się tematyką historii wychowania i pedagogiki, np. studentów i profesorów, ludzi zajmujących się badaniami profesjonalnie i „wolnych strzelców”, uzyskuje się niezupełnie prawidłowe rozeznanie, np. rozrzutu zainteresowań w granicach chronologicznych i tematycznych badań. Poza tym aczkolwiek ankiety przygotowywano starannie i rozsyłano bardzo

szeroko, przecież (sądząc z zamieszczonego wykazu osób) nie uzyskano pełnego odzewu badaczy znanych i zaawansowanych naukowo (w spisie np. nie figuruje zajmujący się z bardzo poważnymi rezultatami historią zagadnień związanych z edukacją D. Beauvois), jest natomiast trochę osób związanych z historią wychowania przejściowo, przypadkowo. Redakcja zresztą zdaje sobie z tego sprawę, wykazy badaczy ma zamiar corocznie uaktualniać, a w drugim zeszycie czasopisma publikuje się skróconą wersję ankiety, skierowanej do wszystkich czytelników — historyków wychowania — z pytaniami o stopnie naukowe, funkcje zawodowe, przedmiot i zakres chronologiczny badań, tematy opracowane i opublikowane, cel prowadzonej aktualnie pracy.

W „Histoire de L'éducation”, w obydwu numerach, zamieszczane są ogłoszenia o nowych wydawnictwach z interesującej nas dyscypliny, a także (w nr. 1) od redakcji króciutkie notki recenzyjne nowo opublikowanych prac; przy tym zasadą jest informacja tematyczna, a nie ocena merytoryczna. Jak się wydaje, ten informacyjny charakter jest w tej chwili najistotniejszą cechą czasopisma. Przynosi zresztą tyle informacji o zewnętrznych objawach aktywności zarówno środowiska badaczy, jak i inicjatywy czynników oficjalnych, że zapoznanie się z nim może stać się nie tylko ciekawe, ale i pożyteczne także dla historyków wychowania w Polsce.

Kalina Bartnicka